

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN

RÖRELSEN ÄR ALLT

Socialdemokraternas ideologiska utveckling från
1960 till 2013

Hugo Bengtsson

Kandidatuppsats:	15 HP
Program:	Statsvetarprogrammet
Nivå:	Grundnivå
Termin/år:	VT 2022
Handledare:	Petrus Olander
Antal ord:	11809

Abstract

In this thesis I examine the ideological evolution of the Swedish social democratic party *Socialdemokraterna* during the period from 1960 until 2013 given that prior research suggests that a change in party ideology could be expected during the period. The thesis draws on prior literature which assumes party ideology to be flexible and prone to change over time, partly due to the tension between politics and ideology. The thesis conceptualises ideologies as distinctive collections of ideas which cannot be easily defined by relating it to reductionist dimensions such as left-right. Instead, a distinctive definition of social democracy is constructed using previous research. Using qualitative, descriptive ideal type analysis of five party programmes I show instances of change and stability in party ideology in relation to an ideal type of social democracy as a reference point. The main findings suggest that the party remained largely committed to the central ideological project of expanding democratic control. However, findings also show that in some key areas party ideology changed in favour of liberal values, especially relating to the role of the free market, the acceptance of capitalist society and, importantly, that the definition of freedom gradually shifted from a largely positive to a more negative conception. I finally argue that paradoxically, making concessions as it pertains to classically social democratic values might actually be consistent with the overarching strategy of the ideology, i.e. the *primacy of politics*; adjusting to political realities in order to achieve the best relative political gains possible.

Jag vill rikta ett hjärtligt tack till min handledare Petrus Olander som förutom professionellt handledningsarbete även givit mig värdefulla insikter och trevliga samtal. Jag vill även tacka Peter Esaiasson som i ett tidigt skede gav mig god inspiration i uppsatsarbetet. Avslutningsvis vill jag tacka alla studentkollegor som i olika skeden stöttat med fina stunder och med goda råd om såväl uppsatsskrivande som livet i stort.

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	5
1.1 PROBLEMFÖRMULERING	5
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	5
1.3 DISPOSITION	6
2. TIDIGARE FORSKNING OCH TEORI	6
2.1 TEORI	7
<i>Att tolka språk</i>	7
<i>Ideologi</i>	7
2.2 ATT MÄTA IDEOLOGI OCH DESS FÖRÄNDRING	9
2.3 SOCIALDEMOKRATINS OCH SOCIALDEMOKRATERNAS UTVECKLING	13
3. DESIGN, METOD OCH MATERIAL	16
3.1 IDÉ- OCH IDEOLOGIANALYS	16
3.2 IDEALTYPER SOM VERKTYG	16
3.3 MATERIAL	19
4. IDEALTYPENS UTFORMNING	20
<i>Jämlik men begränsad</i>	25
<i>Kapitalistiskt klassamhälle</i>	25
<i>Kommunitarism</i>	26
<i>Politikens primat</i>	26
<i>Jämlik</i>	27
<i>Socialistisk</i>	27
5. RESULTAT	27
<i>Den egna ideologin</i>	27
<i>Frihetens förutsättningar</i>	30
<i>Kapitalismen och samhället</i>	31
6. SLUTSATS OCH DISKUSSION	33
7. REFERENSER	37
8. BILAGOR	40
<i>Bilaga 1. Material</i>	40

1. Inledning

1.1 Problemformulering

Har Socialdemokraterna¹ genomgått en ideologisk förändring? Jag anser att det uppenbart har skett en sakpolitisk förändring inom partiet. Från att under 1970-talet förespråka löntagarfonder, vilket är långt från partiets politik idag, till att 2013 tillåta vinstuttag i välfärden, vilket skulle varit otänkbart 50 år tidigare, har partiet tydligt förändrat sin sakpolitik (Socialdemokraterna, 2020; Hinnfors, 2015, s.142). För partiet har perioden även inneburit en tumultartad tid av i stora drag konsekvent dalande valresultat (Statistikmyndigheten, u.å.). Det finns flera klara exempel på sakpolitisk förändring inom Socialdemokraterna, frågan för denna uppsats är om denna trend även återspeglas i en ideologisk förändring. Har sakfrågor omvärderats i förhållande till en stabil ideologisk grund eller har partiets ideologi i sig förändrats? Partiideologi och dess förändring mäts ofta med kvantitativa metoder, utifrån förenklade skalor av ideologi, så som vänster-höger, vilket har både för- och nackdelar (Oscarsson & Svensson, 2020; Karlsson, 2021; Bakker et al., 2015). I denna uppsats argumenterar jag dock för fördelarna med en alternativ, kvalitativ ansats där ideologi inte förpassas till reduktionistiska dimensioner utan istället får definieras distinkt och nyanserat. Denna uppsats undersöker Socialdemokraternas ideologiska utveckling i förhållande till en idealtyp av den socialdemokratiska ideologin. Uppsatsen har för avsikt att systematisera verkligheten och kan därför sägas ha en deskriptiv karaktär.

1.2 Syfte och frågeställning

Syftet med denna uppsats är att beskriva Socialdemokraternas ideologiska utveckling i förhållande till en teoretisk renodling av den socialdemokratiska ideologin. Alternativt uttryckt är syftet att undersöka i vilken utsträckning Socialdemokraternas ideologi varit *typiskt* socialdemokratisk vid olika tidpunkter. Märk väl skillnaden mellan begreppen *Socialdemokraternas ideologi* och *socialdemokratisk ideologi*. Det förra betecknar partiet Socialdemokraternas ideologi vid en specifik tidpunkt, det senare en idealtyp av den socialdemokratiska rörelsens ideologi som konstrueras för denna uppsats. Frågeställningen för denna uppsats är:

¹ Partiet går under olika namn i olika kontexter så som på valsedlar, i nyhetsrapportering, i partiets egna dokument och i dagligt tal, dessa benämningar och kontexter har varierat över tid. För tydlighetens skull används "Socialdemokraterna" konsekvent.

- Hur har Socialdemokraternas ideologi utvecklats under perioden 1960 till 2013?

Perioden från 1970-talets mitt har i litteraturen identifierats som början på en period av intressanta processer inom den socialdemokratiska rörelsen, därför har startpunkten satts före denna period. Den studerade perioden börjar år 1960 då Socialdemokraterna antog ett nytt partiprogram, det sista före 1970-talet, vilket alltså identifierats som en potentiellt intressant period. År 2013 antog partiet sitt senaste partiprogram och året blir därmed den studerade periodens slut.

1.3 Disposition

I avsnitt två diskuteras centrala teoretiska begrepp och tidigare forskning angående mätning av ideologi och ideologisk förändring. Avsnitt tre motiverar de metodologiska utgångspunkterna för uppsatsen samt en diskussion om uppsatsens material. Avsnitt fyra presenterar idealtypen som används för uppsatsens analys. Avsnitt fem innehåller undersökningens resultat, där Socialdemokraternas partiprogram jämförs med den i förväg konstruerade idealtypen. Avslutningsvis presenteras slutsatser och en diskussion av resultatet i avsnitt sex.

2. Tidigare forskning och teori

För att undersöka abstrakta fenomen genom textanalys behöver de teoretiska utgångspunkterna fastställas. Inledningsvis diskuteras teoretiska utgångspunkter i 2.1, här diskuteras först förutsättningarna för att tolka språk, särskild vikt ligger sedan vid att diskutera vad som i uppsatsen menas med begreppet *ideologi*, då begreppet kan definieras på många olika sätt i olika kontexter. I 2.2 presenteras tidigare forskning om hur ideologi och ideologisk förändring studerats tidigare och vilka för- och nackdelar som finns med dessa olika ansatser. Avslutningsvis diskuteras den generella trenden för socialdemokratins och Socialdemokraternas utveckling i 2.3 för att ge en kontextuell bakgrund till denna uppsats. Avsnitt 2.3 gör inte anspråk på att vara en komplett historieskrivning över den socialdemokratiska rörelsen eller Socialdemokraterna, syftet är istället att översiktligt sammanfatta vad som talar för och emot potentiell förändring.

2.1 Teori

Att tolka språk

För att en textanalys ska kunna genomföras i syfte att undersöka abstrakta fenomen krävs en diskussion av de teoretiska utgångspunkterna för sagda analys. Enligt Bergström och Svärd (2018, ss.138-139) finns det delade uppfattningar om huruvida idéer i egenskap av abstrakta fenomen går att studera över huvud taget. Uppsatsen knyter an till vad författarna presenterar som *idé- och ideologianalys*. Teorin utgår från att abstrakta bakomliggande idéer och ideologier kommer till uttryck i texter, medvetet eller omedvetet. Detta bygger på en förståelse av människor som meningsskapande varelser som genom språket formar och kommunicerar sin förståelse av världen. Människors abstrakta idévärld konstruerar de idémässiga uttryck som de genererar. Studiet av idémässiga uttryck i texter möjliggör enligt denna logik det indirekta studiet av själva idéerna. Denna uppsats studerar partiets bakomliggande idéer genom de uttryck som framkommer i partiprogram från olika tidpunkter.

Ideologi

Eftersom ideologi är ett centralt ämne i uppsatsen följer här en diskussion om hur ideologibegreppet kan tolkas och vilken tolkning som aktualiseras i uppsatsen. Eagleton (2007, ss.1-5, 193) visar på ideologibegreppets vitt skilda definition och menar att flera vanligt förekommande definitioner är fundamentalt inkompatibla. Till exempel menar författaren att begreppet "ideologisk" ofta används slentrianmässigt om andras åsikter i kontrast till de egna. Här signalerar begreppet värderandet av ett tänkande som alltför trångsynt och verklighetsfrånvänt, det vill säga alltför påverkat av politisk dogmatism. "Den andra sidan" i en politisk konflikt målas upp som ideologisk medan den egna ståndpunkten därmed blir "icke-ideologisk" eller rationell. En annan betydelse finns inom den kritisk-teoretiska idétraditionen, där ideologi avser de idéer som genomsyrar en samhällsordning i syfte att legitimera dess bestående makt. Den definition författaren presenterar som är mest relevant för denna uppsats är att ideologier kan definieras som familjer av idéer. Denna definition stämmer väl överens med synen på ideologi i denna uppsats, ideologier är breda samlingar av idéer och perspektiv som kan appliceras på politiska frågor. Eagleton (ibid.) menar vidare att definitioner av ideologier ofta är förenklande renodlingar och att ideologier i verkligheten överlappar varandra.

Uppsatsens syfte är att undersöka just *politisk* ideologi (ideologi kommer genomgående användas i betydelsen politisk ideologi), därmed blir Larssons (2014, s.1) definition av politikbegreppet aktuell: "Politik är strid mellan olika grupper om hur samhället bör vara ordnat" (Larsson, 2014, s.1). Ideologi blir alltså relativt ordnade samlingar av idéer om hur samhället bör ordnas. Författaren pekar vidare på de tre breda ideologiska strömningarna *liberalism*, *konservatism* och *socialism* och på hur alla moderna ideologier kan relateras till dessa (ibid., s.12). Dock menar jag att politiska ideologier kan studeras som mer specifika än bara en blandning av dessa tre, i denna uppsats förstås ideologier som distinkta även om de innehållsmässigt har mycket gemensamt. Politiska ideologier kan betraktas som en form av idealtyper, alltså en teoretiskt hårddragen konstruktion av ett fenomen som inte perfekt motsvaras i den empiriska verkligheten (Bergström & Svärd, 2018, ss.147-148). Partiers ideologier överensstämmer alltså inte perfekt med dessa renodlingar. Partiers ideologier blir i någon mån än mer specifika än generella politiska ideologier i stort.

Mer cyniskt skulle ideologi också kunna tolkas som rent taktiska verktyg för att vinna väljarnas röster och på så sätt vinna val. I detta perspektiv använder politiska aktörer ideologi för att legitimera sitt handlande och för att locka väljare. Partiers ideologier bygger enligt denna förståelse inte främst på filosofiska eller moraliska övertygelser, utan på vilka idéer politiker och partier tror är mest attraktiva för viktiga väljargrupper (Eagleton, 2007, s.36). Denna tolkning av ideologi kan kopplas till en förståelse av politik som ett maktspel snarare än kamp om värdena som ska genomsyra samhället (Larsson, 2014, ss.19-21). Huruvida partiideologi bygger på genuina filosofiska övertygelser eller taktiska val för att locka väljare är en intressant diskussion och naturligtvis behöver inte någon position intas fullkomligt. Eftersom båda synsätten finns är en rimlig tolkning att moraliska övertygelser åtminstone spelar roll för politik och att politisk strategi inte helt förklarar partiideologi. Denna diskussion behöver inte ges mer utrymme här, dels för frågan omöjligen kan besvaras definitivt, dels för att tolkningen av studiens resultat inte påverkas. Det kommer inte bli möjligt att definitivt avgöra om partiet som helhet genomgått en förändring av moraliska övertygelser eller om det av strategiska skäl positionerat sig för att vinna makt.

För uppsatsen är även Demkers (1993, ss.63-64) definition av ideologibegreppet användbar. Författaren undersöker vad hon kallar partiell ideologi eller partiideologi och avser den

samlade användning av idéer och tecken som kopplas till aktörer, i detta fall politiska partier. I denna definition är idéers sanningshalt inte relevanta, istället är det essensen av idéernas innehåll som är av vikt. Definitionen ställs i motsats till en marxistisk definition där ideologi är de idéer som dominerar ett samhälle, till exempel den överordnade kapitalistiska ordningens ideologiska legitimering. Författaren menar vidare att partiideologisk förändring bygger på spänningar mellan vad hon kallar den fundamentala och operativa nivån inom ideologin. Den fundamentala nivån är ideologins filosofiska grund medan den operativa nivån representerar den praktiska applikationen av ideologi i politik. Partiideologisk förändring antas här bero på hur partiet navigerar förhållandet mellan ideologi och politik (ibid., ss.63-64, 78).

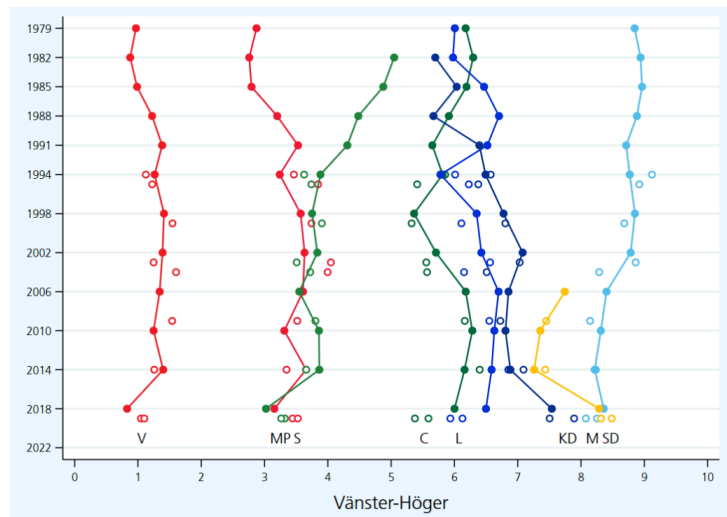
Sammanfattningsvis utgår uppsatsen från att bakomliggande ideologier och idéer kan studeras indirekt genom studiet av texter. Ideologier är relativt specificerade samlingar idéer om hur samhället bör ordnas som kan föras tillbaka på moraliska och filosofiska grunder, ideologier kan vara överlappande men bör ändå förstås som distinkta. Ideologier motsvarar vidare en form av idealtyper, alltså teoretiska konstruktioner som inte nödvändigtvis motsvaras exakt av någon empirisk representation. Partiideologi betyder här den särskilda samling idéer om samhällsstyrning som politiska partier representerar vid en given tidpunkt, partiideologi är inte nödvändigtvis konstant över tid. Precis som ideologier generellt, är partiideologier distinkta och nyanserade. I denna uppsats är det just den filosofisk-ideologiska dimensionen av partiideologi som ska studeras, om skillnader i sakpolitiska positioner över tid observeras är de av intresse endast om de kan relateras till förändringar i den ideologiska basen. Partiideologi tänks förändras genom spänningar mellan den fundamentala och operativa nivån av ideologi. Nämnas bör att partiideologi i denna uppsats något förenklat antas vara konsekvent för hela partiet som i verkligheten är en komplex organisation som bestående av interna organ och individer som kan tänkas representera något varierande åsikter. Den ideologi som beläggs i partiprogrammen förstås dock som själva *partiets* ideologi.

2.2 Att mäta ideologi och dess förändring

Att klassa partier och ranka deras relativa positioner är vanligt inom såväl akademisk forskning som i nyhetsbevakning. Till exempel bedriver Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet forskning gällande väljarnas attityder gentemot riksdagspartierna. Här placeras partierna i modeller över till exempel position på en vänster-högerskala eller i en

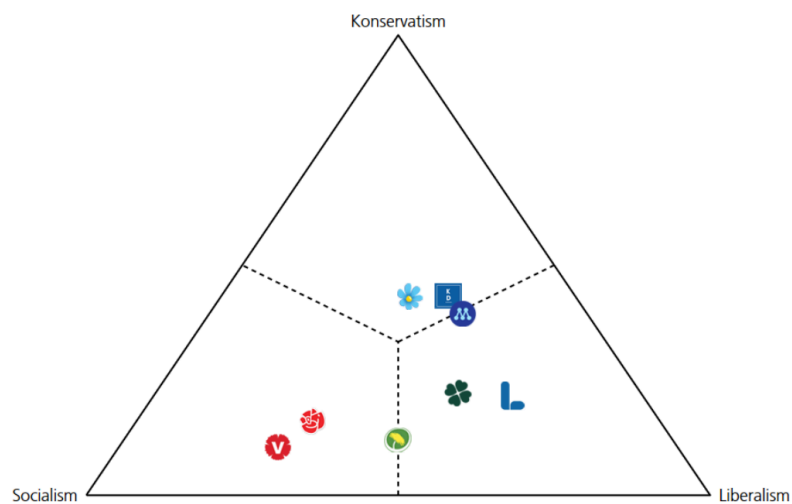
ideologitriangel som visar partiernas förhållande till de tre ideologierna socialism, liberalism och konservatism baserat på väljarnas ideologiska självidentifikation och hur väljarna uppfattar partiernas ideologier.

Figur 1, Riksdagspartiernas vänster-högerpositioner över tid

(Oscarsson & Svensson, 2020, s.7)

Figur 2, Riksdagspartiernas position i ideologitriangel efter ideologisk identifikation bland partisympatisörer år 2020

(Karlsson, 2021, s.10)

Då mätningar skett över relativt lång tid kan modellerna även visa relativa förändringar i partiernas position. Ideologisk förändring observeras om väljarkåren på aggregerad nivå upplever att partiets ideologi förändras (Oscarsson & Svensson, 2020; Karlsson, 2021). Detta är ett användbart och vanligt sätt att beskriva det partipolitiska landskapet och väljarnas klassificering och rankning av partierna säger helt klart något om partiernas ideologi, detta förfarande kan dock kritiseras. Forskningen bestämmer partiets ideologi på två sätt, antingen genom hur väljarna identifierar partiernas ideologier eller hur partisympatisörer identifierar sin egen ideologi. Båda dessa tillvägagångssätt kan ses som problematiska. Det första därför att väljarnas förståelse av ideologi kan vara missvisande, även på aggregerad nivå, till exempel genom att synen på ideologiers innebörd förändras över tid. Partiideologisk förändring skulle kunna registreras trots att partiets ideologier varit konsekventa över tid men väljarnas förståelse förändrats. Det andra tillvägagångssättet - att undersöka partisympatisörers ideologiska självidentifikation - säger egentligen lite om själva partiets ideologi eftersom väljares ideologi inte nödvändigtvis stämmer överens exakt med partiets ideologier. Projektet presenterar även en förenklad bild av ideologi som en punkt mellan ytterligheter. Som diskuterats tidigare förstås ideologier i denna uppsats som mer specifika och nyanserade än de dimensioner för ideologisk mätning som presenterats ovan.

En alternativ ansats finns hos Chapel Hill Expert Survey som klassar och rankar partier i Europa utifrån kvantitativa sammanställningar av experters bedömningar av partier. Partier placeras i ett antal dimensioner, bland annat ideologisk vänster-höger och ekonomisk vänster-höger. I denna forskning observeras ideologisk förändring om projektets experter på aggregerad nivå skattar partiets ideologi olika vid olika tidpunkter (Bakker et al., 2015). Väljare är ultimata ansvariga för vilken ideologi som ska styra i en representativ demokrati, så deras åsikt är förstås intressant att undersöka, men experters skattningar av ideologi kan tänkas utgöra mer tidlöst mått för ideologi eftersom de har en djupare förståelse av ideologiers innebörd i en historisk och politisk teoretisk kontext. Detta är naturligtvis beroende på vilka de tillfrågade experterna är, till exempel skulle experter inom politisk analys som grupp kunna ha någon utmärkande predisposition som får dem att tolka politiskt material vinklat från ett eller annat håll. Dessutom kvarstår en förenklad bild av ideologi som en punkt mellan vänster och höger. Även om forskningen använder sig av kvantitativa metoder är den influerad av den kvalitativa forskningsmetoden då den utgår från relativt nyanserade tolkningar som grund för sin data. Detta kan dock tyckas vara endast ett steg i rätt riktning för att fånga in ett så pass abstrakt

fenomen som ideologi. Förhoppningsvis kan studier som denna uppsats bidra till att göra experters skattningar bättre.

Att undersöka ideologi och ideologisk förändring med en kvantitativ ansats som de ovan nämnda har sina fördelar. Tydligast är att forskningen kan visa på många partiers utveckling över lång tid och att resultatet kan presenteras på ett överskådligt och begripligt sätt för såväl andra forskare som den stora massan. Nedan presenteras en alternativ, kvalitativ ansats som också utgör huvuddragen för det teoretiska ramverket för denna uppsats. Denna uppsats syftar till att skapa en djup förståelse av hur den partiideologiska utvecklingen inom partiet sett ut över tid. Genom att studera ett enda partis utveckling med ett analysverktyg som bygger på en mer nyanserad förståelse av ideologi kan en mer nyanserad förståelse av partiets utveckling skapas. Denna ansats undviker också ett problem som skulle kunna uppstå i den kvantitativa forskningen, nämligen att olika punkter i de ideologiska dimensionerna skiftar innebörd över tid. Vad som till exempel uppfattas som "mitten" och ytterpunkter på en skala från vänster och höger kan skifta över tid och därmed förskjuta positionerna på skalan. Ett liknande problem uppstår i och med att partiers position relateras till andra partiers position. Ett teoretiskt parti som varit konsekventa i såväl ideologi som sakpolitiska positioner skulle alltså kunna flytta sig på skalan om mitten eller ytterpunkter skulle förändras eller för att andra partier har förflyttat sig. Detta skulle alltså registreras som förändring, trots att partiets ideologi varit konstant över tid. Genom att jämföra partiideologi med teoretiskt renodlade idealtyper (som nedan) kan detta problem med relativa positioner undvikas, ett partis ideologi måste alltså inte relateras till dess relativa avstånd till andra partier.

Denna uppsats utgår teoretiskt från Demker (1993) som undersöker de franska gaullistpartiernas partiideologi genom närläsning av partidokument från olika tidpunkter. Författaren undersöker och jämför partidokument över tid relaterat till idealtyper av ideologier för att på så sätt observera potentiell partiideologisk förändring och förklara mekanismerna bakom denna förändring. Partiideologisk förändring observeras här som relativa nivåskillnader i graden av överensstämmelse med olika idealtyper över tid. Fördelen med författarens tillvägagångssätt är att ideologier (som diskuterats ovan) är abstrakta fenomen som därmed kräver tolkning, vilket förfarandet möjliggör. Genom att författaren utvecklar ett analysredskap som bygger på den egna förståelsen av ideologi och applicerar det för att göra en tolkande

analys av det empiriska materialet tydliggörs att det är just författarens textuella tolkning som utgör studiens resultat. Den tolkande kvalitativa textanalysen möjliggör studiet av inte bara det som står uttryckligen i texten, utan även det som antyds "mellan raderna" och textens kontext (Esaiasson et al., 2017, ss.211-212). Demker (1993) söker inte bara beskriva utan också förklara partiideologisk förändring och formulerar tre hypotetiska faktorer som antas föregå partiideologisk förändring:

1. *En partiideologisk förändring föregås av ett sviktande väljarstöd för partiet.*
2. *En partiideologisk förändring föregås av en förändring av valsättet och/eller nya partibildningar i det politiska systemet.*
3. *En partiideologisk förändring föregås av en förändring av ledarskap och/eller organisatoriska förändringar i partiet.*

(Demker 1993, s.81)

Demker (1993) finner i sin studie att sviktande väljarstöd är en nödvändig men otillräcklig förutsättning för partiideologisk förändring. Enligt författaren är alltså förutsättningarna för partiideologisk förändring att väljarstödet sjunker, men också att det partipolitiska systemet förändras och/eller att någon förändring sker inom partiet. Partiideologisk förändring observeras genom partiprogram och valmanifest över tid ger uttryck för olika bakomliggande ideologier. Om dessa faktorer föreligger för Socialdemokraterna i den svenska politiken finns alltså anledning att tro att partiets ideologi skulle ha förändrats.

2.3 Socialdemokratins och Socialdemokraternas utveckling

Under slutet av 1800-talet menade många socialister att den ortodoxa marxismen hade en orealistisk inställning till proletarietets oundvikliga revolution, och i väntan på revolutionen blivit alltför passiv. Ur denna frustration växte en *revolutionär* och en *reformistisk* falang fram. Den revolutionära liknade i stora drag den ortodoxa marxismen, med undantaget att den nya rörelsen krävde revolution i samtiden, inte i någon avlägsen framtid. Den reformistiska rörelsen menade att framsteg kunde nås genom gradvisa politiska framsteg snarare än genom revolution, och att förändring i samtiden borde ske *inom* systemet, inte genom total omkullkastande av systemet. Denna reformistiska rörelse utgör grunden för den socialdemokratiska rörelsen (Berman, 2006). Perioden från andra världskriget slut fram till mitten av 70-talet diskuteras ibland som socialdemokratin "gyllene era", även om dess exakta tidsmässiga ramar och faktiska omfattning ifrågasätts. Socialdemokratins "gyllene era" innebar att socialdemokratiska partier

hade stort inflytande i många länder och att socialdemokratiska idéer fick en närmast hegemonisk position i den politiska diskursen (Hinnfors, 2015, s.140; Jackson, 2013, ss.353-354). Perioden från 70-talet och framåt diskuteras som en period av på varandra följande kriser i form av såväl ideologiska och samhälleliga utmaningar som elektorala nederlag (Jackson, 2013 ss.359-364). Denna period har ibland kallats *socialdemokratins kris*. Jag tolkar här socialdemokratins kris som en utveckling med två dimensioner. För det första en generell trend av elektorala nederlag för socialdemokratiska partier och för det andra en ideologisk rörelse bort från traditionella socialdemokratiska värden inom såväl socialdemokratiska partier som i den politiska diskursen i stort.

Den första aspekten av socialdemokratins kris, elektorala nederlag, avser att de tidigare så dominanta socialdemokratiska partierna i de europeiska demokratierna upplevt ett dalande stöd sedan 1980-talet. De svenska Socialdemokraterna har också upplevt ett dalande stöd, dock bibehölls de höga nivåerna något längre och partiet innehar fortfarande en relativt stark position jämfört med syskonpartierna i Europa (Hinnfors, 2015, ss.139f). Socialdemokraterna vann 47,8% av rösterna i 1960 års riksdagsval, jämfört med 30,7% 2010 och perioden däremellan karaktäriseras av en generell nedåtgående trend (Statistikmyndigheten, u.å.). Vestin (2019) kopplar den europeiska socialdemokratins elektorala nederlag till en avtagande *klassröstning* där den historiska starka ställningen för socialdemokratiska partier förklaras av att den stora majoriteten av industriella samhällen bestått av arbetare som röstat efter klasslinjer. Detta förklaras dels genom en uppluckring av traditionella klasslinjer, dels genom att klass kommit att spela en allt mindre roll i väljarbeteende.

Den andra aspekten av socialdemokratins kris kan relateras till vad Boréus (1994) kallar "höger vågen" i det svenska samhället och den politiska diskursen, där en närmast hegemonisk socialdemokratisk samhällsideologi kommit att allt mer influeras av neoliberalism och populistisk neokonservatism. Vidare menar Hinnfors (2015, s.140) att det under 1900-talets slut skett en generell uttunning av de traditionellt socialdemokratiska principerna inom de socialdemokratiska partierna i Europa till förmån för marknadslösningar, valfrihet och individualism. Socialdemokratiska partiers ideologier menas genomgå relativa förändringar från att vara mer till att vara mindre socialdemokratiska och allt mer influerade av nyliberal ideologi.

Som diskuterats ovan är förändringar inom partiets organisation och/eller ledarskap en faktor som kan leda till partiideologisk förändring. Under den studerade perioden har partiet haft sju partiordföranden; Tage Erlander, Olof Palme, Ingvar Carlsson, Göran Persson, Mona Sahlin, Håkan Juholt och Stefan Löfvén (Socialdemokraterna, 2020). Partiet har alltså genomgått förändringar i ledarskapet under den studerade perioden, en av de faktorer Demker (1993) kopplar till ideologisk förändring. Under perioden har även Socialdemokraterna varit i såväl majoritets- och minoritetsregeringar som i opposition mot olika koalitionsregeringar (Socialdemokraterna 2020; Statistikmyndigheten u.å.).

Karreth et al. (2013, ss.793-794) menar att Socialdemokraterna modererade sig under 1990-talet och förflyttade sig ideologiskt mot mitten, något som författarna menar också stämmer för många andra europeiska socialdemokratiska partier. Analysen utgår från kvantitativa mått på ideologisk position (ibid., s.800). Hinnfors (2006) menar att en vanlig uppfattning är att socialdemokratiska partier (de svenska Socialdemokraterna inräknat) var starkt kritiska till det kapitalistiska marknadssystemet på 1960-talet men kom att alltmer påverkas av neoliberala idéer och mjukna i sin kritik. Författaren menar att Socialdemokraterna i själva verket konsekvent accepterat det kapitalistiska marknadssystemet och endast förespråkade att det kontrolleras, det vill säga, Socialdemokraterna har inte påverkats av neoliberalismen så mycket som många tror. Dock menar Hinnfors (2006) även att Socialdemokraternas ideologi har utvecklats och förändrats, särskilt under perioder av motgångar.

Sammanfattningsvis talar mycket för att Socialdemokraternas ideologi skulle ha förändrats. För det första talar inget för att de svenska Socialdemokraterna skulle ha varit immuna mot den trend som påverkat andra socialdemokratiska partier och rörelsen i stort, som ett fall av socialdemokratiskt parti och en del av socialdemokraternas kris kan alltså partiideologisk förändring väntas. För det andra föreligger framförallt två av de faktorer Demker (1993) presenterar som förklaringar för partiideologisk förändring, elektoral nederlag och förändring i partiets ledarskap. Denna uppsats syftar som tidigare nämnt inte till att orsakerna för partiideologisk förändring så som Demker (1993) gör, istället används författarens modell här för att visa att förändring är trolig.

3. Design, metod och material

3.1 Idé- och ideologianalys

Metodologiskt grundar sig uppsatsen i den systematiserande kvalitativa innehållsanalysen som enligt Esaiasson et al. (2017, s.213) lämpar sig väl när syftet är att systematiskt och tematiskt reda ordning i ett material och lyfta fram mening. Vidare förhåller sig uppsatsen metodvetenskapligt till Vedung (2018, s.207) som menar att idéanalytiska beskrivningar har ett egenvärde oberoende av den roll de kan spela i vidare förklarande studier, enligt författaren är goda beskrivningar i sig "förklarande i meningen klargörande och upplysande" (Vedung, 2018, s.207). Den beskrivande idéanalysen är inte bara en neutral återgivning av empiri, fri från forskarens förutfattade meningar, istället rör det sig om en tolkande läsning i syfte att lyfta fram specifika idéer ur ett material (ibid., ss.202-203, 229-230). Genom att teori och analysverktyg presenteras transparent skapas intersubjektivitet i betydelsen att andra forskare med samma tillvägagångssätt bör dra samma slutsatser av undersökningen.

En fördel med den kvalitativa framför den kvantitativa textanalysen är enligt Esaiasson et al. (2017, ss.211-212) att textens helhet antas vara något mer än summan av delarna. I kvantitativ textanalys väger enheter lika medan det kvalitativa tillvägagångssättet tillåter analysen att lägga särskild vikt vid särskilda texter, passager eller formuleringar. Ytterligare en fördel är att den kvalitativa metoden tillåter analys av det som inte är explicit uttalat. Genom förståelse av textens helhet, förhållande till andra texter och dess kontext kan en rikare förståelse av dess innebörd nås.

3.2 Idealtyper som verktyg

Analysen i denna uppsats utgörs av idealtypsanalys av ideologiska uttryck i materialet. Förfaringssättet bygger inte på att som i kvantitativ innehållsanalys räkna ord och uttrycks frekvens och kopplingar till varandra, istället läses texter i sin helhet i syfte att plocka fram det underliggande budskapet (Bergström & Svärd, 2018, ss.147-148). Idealtyper utformas efter fenomenens utmärkande drag och ska förstås som rent teoretiska konstruktioner som inte motsvaras i sin perfekta form i den empiriska verkligheten. Idealtyper är att föredra framför till exempel klassifikationer när det som i uppsatsens fall rör sig om jämförelser av gradskillnader snarare än artskillnader (Esaiasson et al., 2007, ss.139-141).

Enligt Esaiasson et al. (2007, s.146-148) har idealtypsanalys en risk att hamna i arbiträra nivåskattningar, vilket kan motverkas genom vad de kallar *förändringsstrategin*. Strategin innebär att fenomenets överensstämmelse med en eller flera idealtyper jämförs över tid, det rör sig alltså om relativa nivåskattningar istället för absoluta värden. Fördelen med relativa skattningar framför absoluta är att de blir mindre beroende av analysverktygets exakta utformning. Om denna uppsats inte skulle bygga på att kartlägga förändringar över tid utan istället försöka fastslå Socialdemokraternas ideologi vid en specifik tidpunkt skulle valet av jämförelsepunkt bli helt avgörande, och då ideologier är abstrakta fenomen är en precis definition svår att motivera. I förändringsstrategin tänks en liknande förändring observeras även om referenspunkten förändras något, om Socialdemokraternas ideologi förändrats på ett visst sätt över tid borde denna förändring kunna observeras oavsett vilken (rimlig) definition av socialdemokratisk ideologi som används. Förändringsstrategin har dock vissa problem, den problematik med valet av referenspunkt som finns vid absoluta nivåskattningar kvarstår i viss mån i förändringsstrategin, till exempel är valet av tidsram kritiskt. Dessutom har förändringsstrategin en egen nivåskattningsproblematik i det att *graden* av förändring är svår att precisera, det vill säga vad som menas med "mycket" eller "lite" förändring. Författarna menar att det här (som i all forskning) är upp till forskaren att tydligt visa på vilken bas slutsatser är byggda.

I utformningen av idealtypen utgår uppsatsen från Hermanssons (1984, s.29) analys av ideologier genom uppdelningen i *varat*, *börat* och *görat*. *Varat* avser ideologins syn på rådande förhållanden, *börat* avser ideologins syn på det utopiska samhället och *görat* avser ideologins syn på hur det samtida kan omformas till det ideala. Även Demker (1993, ss.67-70) använder detta tillvägagångssätt i analys av partiideologisk utveckling. Hon applicerar tre frågor som avser ideologins *verklighetsbild*, *utopi* och *strategi* som direkt kopplas till *varat*, *börat* och *görat*. I Demkers analys relateras dessa till de tre domänerna *människa*, *samhälle* och *omvärld*. Frågan om *verklighetsbild* motsvarar uppfattningen av det rådande läget och de faktiska förhållandena. *Strategi* avser synen på vilka medel som krävs för att för att uppnå *utopin*, eller den teoretiska konstruktionen av idealsamhället. I likhet med Demker ändras här ordningen från Hermanssons original, då *strategin* är just länken mellan *verklighetsbild* och *utopi* är begreppen placerade i ordningen *verklighetsbild*, *strategi*, *utopi*. Författarens idealtyp presenteras i matrisform nedan.

Matris 1, idealtypsmatris

	Människa	Samhälle	Omvärld
Verklighetsbild			
Strategi			
Utopi			

I denna uppsats kommer endast två av Demkers (1993) domäner att undersökas, *människa* och *samhälle*. Detta val har gjorts med uppsatsens omfång i åtanke. Avsikten är att ett avgränsat analysredskap ska tillåta att ett större material ska kunna behandlas och att de domäner som används undersökas noggrant. Enligt den definition av ideologi som diskuterats ovan är internationella relationer i bästa fall ytterligare en arena där ideologi kan appliceras, och i värsta fall en alltför åtskild domän för att ideologin ska kunna appliceras konsekvent. Sammantaget utgår uppsatsen från att uppställningen *människa* och *samhälle* är tillräcklig för att kunna fånga in ideologins centrala element. Uppsatsens idealtyps ramverk presenteras i matrisform nedan.

Matris 2, idealtypsmatris

	Människa	Samhälle
Verklighetsbild		
Strategi		
Utopi		

Demker (1993) definierar två idealtyper som antas vara analytiskt användbara för att undersöka den partiideologiska utveckling hon intresserar sig av. I denna uppsats konstrueras endast en idealtyp, anledning är att socialdemokrati är den mest relevanta jämförelsepunkten för att undersöka Socialdemokraternas ideologi. Socialdemokratien är också den ideologi som partiet självt utgör sig för att representera (Socialdemokraterna, u.å.). Analysen berör förändringar i graden av överensstämmelse till idealtypen över tid, partiets ideologi kan alltså vid olika tidpunkter överensstämma med idealtypen mer eller mindre, och därmed tolkas som mer eller

mindre socialdemokratisk. Att socialdemokraternas partiideologi skulle kunna varierat i graden av överensstämmelse med socialdemokratisk ideologi är enligt min bedömning mer troligt än att ideologin skulle kunna karaktäriseras som en helt annan ideologi, som liberalism eller konservatism, idealtyper av andra ideologier har därför uteslutits för att uppnå en tydligare analys.

Demker (1993; 1997) använder även den matris som används för idealtypen för att kartlägga partiideologin vid olika tidpunkter, det är denna matris som sedan jämförs med idealtyperna. I denna uppsats konstrueras endast en matris för idealtypen, partidokumentet läses i sin helhet och de ideologiska uttryck som observeras jämförs direkt med idealtypen. Detta för att kunna fånga mer nyanserade ideologiska förändringar, risken är annars att varje partidokuments matris blir alltför lik den ursprungliga idealtypens. Baserat på min teoretiska förståelse anser jag att det är mer rimligt att tro att det i Socialdemokraternas fall rör sig om ideologiska gradskillnader, snarare än artskillnader som de Demker finner i sin studie och att dessa gradskillnader skulle riskera att gå förlorade om Demkers förfarande skulle följas fullt ut.

3.3 Material

Materialet för denna uppsats är Socialdemokraternas partiprogram från 1960, 1975, 1990, 2001 och 2013. 1960, 1975 och 1990 års partiprogram innehåller ett avslutande avsnitt där det politiska programmet sammanfattas i punktform där de två första har mycket korta texter ofta bestående av värdeord under varje punkt och det senare har mer utförliga beskrivningar. I 2001 och 2013 års program utelämnas sådana punktuppställningar till fördel för löpande text under rubriker genom hela programmet. Förutom denna skillnad i format liknar partiprogrammen varandra i formen till hög grad, först diskuteras den egna ideologin översiktligt, sedan diskuteras historia och en mer applicerad ideologi som närmar sig sakpolitiska ståndpunkter.

Valet av partiprogram som material kommer från strävan efter att studera partiideologi på en rent ideologisk nivå, i största möjliga mån fri från praktisk politik. Larsson (2014, s.17) menar att “[p]artiprogrammen är de främsta uttrycken för partiideologi” (ibid.), en uppfattning som även delas av Socialdemokraterna. Partiprogrammen ger alla uttryck för att de utgör beskrivningar av partiets egen ideologi, det är alltså enligt partiet i programmen det kan fastslå och kommunicera sin ideologi. Socialdemokraternas partiprogram har även fördelen att vara

väl förankrade i partiet då de antas vid partikongress under demokratiska former, vilket också uppges i programmen. Den ideologi som presenteras i partiprogrammen är alltså enligt partiet de idéer som ska genomströmma hela partiet, vilket också legitimeras genom programmets demokratiska förankring. Partiprogrammen kan alltså förstås som en ideologisk ram för partiet. Andra partipolitiska texter skulle också kunna undersökas, till exempel valmanifest eller centrala politikernas tal, debattartiklar eller liknande. Nackdelen med valmanifest är att de relaterar till de specifika frågor som ett val aktualiserar. Nackdelen med texter och tal från specifika politiker är de saknar den förankringen som partiprogram har. Med denna bakgrund motiveras partiprogrammen som ett adekvat material för att undersöka partiideologi.

För att underlätta läsningen har de fem partiprogrammen givits en kod som används vid referenser i texten, denna kod utgörs av ett "P" för partiprogram, följt av de år som programmet antogs, koderna är alltså "P1960", "P1975", "P1990", "P2011" och "P2013".

4. Idealtypens utformning

Detta avsnitt kommer presentera idealtypen för undersökningen, inledningsvis genom en övergripande diskussion av vad socialdemokratisk ideologi är (och inte är), därefter diskuteras de preciserade begrepp som placeras i idealtypsmatrisen.

Socialdemokratin (eller den demokratiska socialismen) växte fram inom den socialistiska rörelsen som ett alternativ till den ortodoxa marxismen. Centrala figurer inom den socialistiska rörelsen menade att marxismen inte längre kunde förklara eller lösa de moderna problemen som rörelsen stod inför. Vid sidan av denna *reformistiska* socialdemokrati växte även en mer radikal *revolutionär* falang fram ur den ursprungliga rörelsen (Berman, 2006, ss.1-10). Socialdemokratin eftersträvar att förverkliga socialismens ideal utan den marxistiska rörelsens revolutionära strävan, istället premieras reformism genom demokratiska institutioner och folklig organisering (Larsson, 2014, ss.85-90). Även om väsentliga skillnader finns, vilka kommer diskuteras senare, så delar socialdemokratin som en del av socialismen mycket med marxismen. Grundläggande i marxismen och socialdemokratin är kritiken av den kapitalistiska ordningen som anses förtrycka människans sanna natur. Människan är i grunden skapad lika men förtrycks från att blomstra under en orättvis konstruktion av ekonomi och samhälle, ett system som gagnar fåtalet välbeställda och förtrycker den mindre bemedlade majoriteten. Som

en del i socialismen har socialdemokratin rättvisa som ett ledord, som politiskt kan uppnås genom omfördelning. Socialdemokratin delar också mycket av sin människosyn med den klassiska liberalismen som värnar frihet och medborgerliga rättigheter, dock finns tydliga skillnader, så som betoningen av kollektivet inom socialdemokratin, och individen inom liberalismen. I förhållande till ett traditionalistiskt konservativt samhälle liknar socialdemokratin och den klassiska liberalismen varandra i många avseenden (Larsson, 2014, ss.57-62, 85-88).

Berman (2006; 2009) menar att en vanligt förekommande uppfattning är att socialdemokrati bara är en form av socialism som inte vågar förespråka revolution: "In this view, social democrats are socialists without the courage of revolutionary conviction or socialists who have chosen ballots over bullets" (Berman, 2006, s.8). Enligt författaren är detta en felaktig uppfattning, istället är socialdemokratin en distinkt ideologi med egna grundläggande filosofiska postulat. Trots att den socialdemokratiska rörelsen växte fram ur den ortodoxa marxismen menar författaren att två grundläggande element gör att ideologierna överlappar mindre än vad som i allmänhet menas. Socialdemokratins grundvalar, som hon kallar *politikens primat* (eng. *the primacy of politics*) och *kommunitarism* (eng. *communitarianism*), ställs i kontrast till marxismens postulat, *historiematerialism* och *klasskamp*. Den ortodoxa marxismens *historiematerialism* står för revolution och kullkastning av det kapitalistiska systemet som en naturlig följd av klassförtryck. I motsats står socialdemokratins *politikens primat* för en gradvis förändring inom det kapitalistiska systemet, genom reformer inom formen det demokratiska systemet kan människor lyftas till den starkaste position systemet tillåter. *Politikens primat* leder politiskt till en tendens att anpassa politiken till de reformer som i verkligheten går att genomföra, för att vinna de bästa möjliga politiska framgångarna (Berman 2006, ss.8, 47). Förändring inom systemet är här även nära knuten till mänsklig handling, vilket skiljer sig från den ortodoxa marxismens syn på övergången till det socialistiska samhället som oundvikligt till följd av ekonomisk-historisk utveckling (Berman, 2009, s.564). Motsättningar mellan *klasskamp* å ena sidan och *kommunitarism* å andra talar också för oförenligheten i ortodox marxism och socialdemokrati. Den ortodoxa marxismen ser på inträdet i den borgerliga demokratin som ett svek mot klasskampen och därmed mot arbetarna. Den socialdemokratiska *kommunitarismen* menar istället att alla grupper som behöver lyftas bör inkluderas i rörelsen och att allianser med andra aktörer är den enda rimliga strategin för att kunna genomföra relativa förbättringar av människors levnadsvillkor. Även de människor som gagnas av det

orättvisa systemet välkomnas i kampen för ett mer rättvist system (Berman 2006, ss.14-15, 38-46). Synen på klassamhällets rigiditet är alltså svagare än i den ortodoxa marxismen. Där marxismen menar att klasslinjerna framförallt skiljer arbetare från kapitalister presenterar socialdemokratin en bredare grupp människor som förtrycks under det kapitalistiska systemet (Berman, 2009, s.265).

Socialdemokratin och liberalismen har som ovan nämnt mycket gemensamt men kan tydligt skiljas åt till följd av den inneboende skillnaden i synen på förhållandet mellan marknad och samhälle i den kapitalistiska ordningen och betoningen av kollektivet respektive individen. Socialdemokratin (likt socialismen i stort) vill begränsa marknadens inflytande och låta samhället styra marknaden. Som kontrast står liberalismen som förespråkar en självreglerande marknad och ett samhälle som styrs enligt en marknadslogik (Berman, 2006, ss.2-8). Författaren menar även att *politikens primat* bidrar till den distinkta åtskillnaden mellan socialdemokrati och liberalism, då den senare har föga intresse för politik. I den liberala logiken är istället mindre politik bättre än mer. Den socialdemokratiska *kommunitarismen* ställs också i kontrast till den liberala *individualismen*. Enligt socialdemokratin bör människors mål bygga på det gemensamma istället för det personligas bästa, och strategin för att uppnå dessa mål bör också bygga på gemensam handling. Demokrati aktualiseras här både som den enda legitima principen för förändring och för samhällets ordning i marknadens underordnade roll i förhållande till samhället (Berman, 2006, s.8; Berman, 2009, s.562).

Centralt inom både socialdemokratin och liberalismen är viljan att stärka människors *frihet*, förståelsen av människan som av sin natur fri är en viktig del i synen på människor och deras roll i samhället. Det finns dock två motstridiga definitioner av frihetsbegreppet, *negativ frihet* och *positiv frihet*. Enligt en *negativ* förståelse av frihet innebär begreppet avsaknaden av direkta hinder eller restriktioner, individer innehar större negativ frihet om deras sfär av autonomt handlande ökar. Ofrihet innebär enligt detta perspektiv att andra människor aktivt hindrar individens handlande (Berlin, 1969, s.121-131). Negativ frihet kan kopplas till en liberalistisk förståelse av frihet där en stat som ingriper minimalt i individers liv ger individerna större frihet (Berman, 2009, s.562). I motsats till den negativa friheten innebär en *positiv* definition av begreppet att individer är fria i den mån de *ges* möjlighet att handla fritt. Enligt detta perspektiv är den klassiska negativa friheten inte meningsfull för individer som inte har möjlighet att utnyttja den. Denna positiva frihet kan kopplas till socialistiska principer om rättvis

omfördelning i och med att människor blir fria när de stärks av samhället. Genom att aktivt ingripa i mänskliga relationer kan en stark stat öka flertalets frihet genom att ge dem möjligheter till självförverkligande. Ofrihet innebär enligt detta perspektiv att individen inte har tillgång till fritt handlande. Enligt en positiv förståelse av frihet är människor inte fria om de är till exempel sjuka, hungriga eller fattiga (Berlin, 1969, s.121-122, 131-134; Larsson, 2014, ss.85-87). Att stärka människors frihet innebär alltså fundamentalt olika saker när det omsätts i reell politik beroende på vilken definition av frihet som appliceras. Detta utgör en skarp skiljelinje mellan socialdemokratisk och liberal ideologi.

Enligt Jackson (2013, s.348) är en central utgångspunkt för socialismen och socialdemokratin att en självreglerande marknad i grunden är odemokratisk och bör underkastas det demokratiska samhället. Författaren menar att den inneboende ojämlikheten i laissez-fairekapitalismen är den verklighet som socialdemokratin förhåller sig till och vill förändra genom demokratiska reformer. Även Berman (2006, ss.1-5) menar att demokrati och kapitalism är i grunden oförenliga då den kapitalistiska ordningen bygger på att samhället ställs under marknadens logik, vilket omöjliggör att samhället genomsyras av demokrati. Enligt författaren snedfördelar kapitalismen makt till fördel för samhällets övre klasser, vilket ses som direkt motstridigt mot demokratins principer. Demokrati har både ett intrinsiskt och ett instrumentellt värde för socialdemokratin i det att demokrati är både vägen att uppnå socialism och den princip efter vilken det socialistiska samhället kommer styras (Jackson, 2013, s.351). Demokrati är (som namnet indikerar) särskilt betonad i den socialdemokratiska ideologin men har länge varit nära kopplad till socialismen, ett känt exempel är Polanyi (2001) som menar att:

Socialism is, essentially, the tendency inherent in an industrial civilisation to transcend the self-regulating market by consciously subordinating it to a democratic society. It is the solution natural to industrial workers who see no reason why production should not be regulated directly and why markets should be more than a useful but subordinate trait in a free society.

(Polanyi, 2001, s.242)

Enligt socialismen är en av de mekanismer genom vilken kapitalismen förtrycker arbetare *Entfremdung*, eller alienationen av arbetarklassen från dess arbete. Att arbetare alienerats från sitt arbete innebär att de inte längre har en personlig relation till sin produktion, mänsklig arbetskraft reducerats till en ekonomisk och produktionsmässig resurs och att arbetarna därmed tvingats till en ovärdig arbets- och livssituation. Denna arbetsituation hämmar människor från

att uppnå sitt naturliga tillstånd där de i frihet tillåts förverkliga sig själva (Larsson, 2014, ss.58-59). Enligt Eagleton (2018) är arbete fritt från *Entfremdung* inte arbete utan den sanna formen av produktion, där människor producerar fritt från tvång och med närhet till produktionsprocessen. Denna form av produktion präglar den marxistiska visionen av den socialistiska utopin. Utifrån den kapitaliska ramen är det svårt att föreställa sig hur ett samhälle präglat av denna typ av produktion skulle se ut, ett användbart exempel är hur kulturutövare producerar kultur, naturligtvis finns även här ett ekonomiskt intresse men den naturliga viljan att skapa anses väga tyngre än i fabriksarbete. Kulturarbetaren producerar en kulturell produkt men gör det av fri vilja och med närhet till sin produktion (Eagleton, 2018, ss.123-124). Det marxistiska begreppet *Entfremdung* är inte frekvent i litteraturen om socialdemokratin men dess principer om att människor förtrycks i arbetet under kapitalismens produktionsformer och att de bör få en mer värdig livssituation i idealsamhället kvarstår och begreppet är ett effektivt exempel på hur ideologin förstår kapitalistiskt förtryck (Berman 2006; Larsson, 2014).

Centrala figurer inom socialdemokratin har historiskt uttryckt skepsis mot socialistiska utopier, till exempel menade den socialdemokratiska teoretikern Eduard Bernstein att “what is usually termed “the final goal of socialism” [...] is nothing to me, the movement is everything” (citerad i Jackson 2013, s.350), alltså ett uttryckt ointresse för den utopiska visionen och inställningen att ”rörelsen är allt”. Bernstein menade samtidigt att socialism var en rörelse mot en kooperativ samhällsordning (Jackson, 2013, s.350), vilket kan tolkas som hans syn på det utopiska samhället. Tidiga socialdemokrater såg också socialismen som den sanna och slutgiltiga realisationen av liberalismens ofullbordade löften (Berman, 2009, s.566). I den mån socialdemokratin presenterar en utopisk bild av samhället går den i linje med den klassiska socialistiska, det vill säga ett samhälle fritt från ojämlikhet och förtryck där marknaden är underordnad det demokratiska samhället. Att uppnå den socialistiska utopin delas alltså av olika inriktningar inom socialismen, där den ortodoxa marxismen och socialdemokratin ingår (ibid., s.348).

Nedan presenteras den idealtyp som uppsatsens analys utgår från. Denna version av matrisen är fylld med de begrepp som enligt diskussionen ovan utgör den socialdemokratiska ideologins essens. Dessa begrepp diskuteras mer utförligt nedan.

Matris 3, fylld idealtypsmatris

	Människa	Samhälle
Verklighetsbild	<i>Jämlig men begränsad</i>	<i>Kapitalistiskt klassamhälle</i>
Strategi	<i>Kommunitarism</i>	<i>Politikens primat</i>
Utopi	<i>Jämlig</i>	<i>Socialistisk</i>

Jämlig men begränsad

Verklighetsbilden av människan är tvådelad, mellan å ena sidan hur människans sanna natur ser ut, vilket här kallas *jämlig*, och hur människan lever i det verkliga samhället, *begränsad*. Människan har en naturlig strävan efter frihet, gemenskap och självförverkligande genom sann produktion och kreativt skapande. Samhällets problem bygger inte på problem i människans natur, det är snarare själva samhällsproblemen, de förtryckande strukturerna, som begränsar människans natur. Människan i den verklighet som socialdemokratin ser omkring sig är begränsad från att leva i sitt naturligt jämlika tillstånd. Den stora massan människor alieneras från produktionen i sitt arbete och deras plats i samhället präglas av ovärdighet. Även om fåtalet lever i överdåd är även deras situation i grunden onaturlig, eftersom människor enligt socialdemokratin har en naturlig strävan efter gemenskap och jämlikhet. Människan i dess naturliga och utopiska form liknar varandra, det enda som skiljer dem åt är den begränsade kapitalistiska strukturen. Detta resonemang exemplifieras ovan i diskussionen om *Entfremdung* som tydligt visar vad som skiljer människan från att realisera sin natur.

Kapitalistiskt klassamhälle

Synen på samhället karaktäriseras av ojämlikhet och en inneboende spänning mellan människor efter klasslinjer, den kapitalistiska samhällsordningen begränsar människor från att blomstra. Dock är betoningen på klasstrukturernas rigiditet mindre än inom den ortodox-marxistiska. Förtrycket är riktat mot ett brett spektrum av underprivilegierade klasser, inte bara mot arbetarklassen. Kapitalismen snedfördelar resurser till fördel för ett fåtal privilegierade och är

i grunden odemokratisk. Socialdemokratin ser alltså mycket negativt på det rådande kapitalistiska samhället. Ovan återfinns det *kapitalistiska klassamhället* i diskussionen om förhållandet mellan samhälle och marknad, främst hos Jackson (2013), Berman (2006) och Polanyi (2001).

Kommunitarism

Kommunitarism avser strävan efter klassöverskridande politiska koalitioner, alltså att människor behöver överbrygga klasskillnader och olikheter. Den socialistiska rörelsen bör inte rikta sig endast till arbetarklassen, istället ska alla människor som lever under förtryck lyftas och alla dessa människor behövs i strävan mot detta mål, även människor som gagnas av det rådande systemet välkomnas i strävan mot ett mer jämlikt samhälle. Denna inställning innebär för socialdemokratiska partier att deltagande i den borgerliga demokratin möjliggörs, vilket strängt taget inte är förenligt med den ortodoxa marxismen. *Kommunitarismen* innebär även att människor för att kunna uppnå sina mål behöver realisera sin naturliga benägenhet till samarbete och gemenskap genom att organisera sig. Enligt Berman (2006; 2009) och som diskuterats ovan, är *kommunitarismen* central i socialdemokratins distinktion mot andra socialistiska ideologier.

Politikens primat

Politikens primat avser socialdemokratins demokratiska, reformistiska strävan, alltså att samhället kan omvandlas från verkligheten till det utopiska på demokratisk väg, en form av evolution snarare än revolution. Begreppet representerar även den mänskliga handlingens centrala roll och potentiella kraft, i kontrast till den ortodoxa marxismens bild av proletär revolution som oundviklig genom ekonomisk utveckling. Människor måste genom kollektivt handlande aktivt arbeta för det socialistiska paradigmskiftet. Demokratibegreppet är centralt för den socialdemokratiska strategin i den mån att den är det ultimata instrumentet för politisk förändring. *Politikens primat* är som ovan diskuterat ett av de viktigaste begreppen för att förstå socialdemokratin som en distinkt ideologi enligt Berman (2006; 2009). Begreppet innehåller vidare ideologins ständigt återkommande fokus på politiska realiteter framför utopiska visioner, som det uttryckts; ”rörelsen är allt” (Jackson, 2013).

Jämlik

I sin utopi ser socialdemokratin människor som befriade från alla förtryckande ordningar som tidigare hindrat dem från att blomstra. I detta begrepp ingår även att alla människor på demokratisk väg styr över samhälle och ekonomi gemensamt och att människor tillåts leva i sitt naturligt fria tillstånd. För att realisera den utopiska människan är det inte något i den mänskliga naturen som behöver förändras, istället ligger fokus på frigörelse från förtryckande strukturer. Idealbilden av människor är att de är jämlika i värde men inte likformiga, det rör sig alltså om en strävan efter heterogenitet snarare än homogenitet. Den utopiska bilden av människan är den samma som verklighetsbilden av den sanna mänskliga naturen som diskuterats ovan.

Socialistisk

Det socialdemokratiska utopiska samhället är det socialistiska post-kapitalistiska, där marknaden åter bäddats in i de sociala relationerna, alltså ställts under demokratisk kontroll. Samhället styrs av ett kollektiv av fria människor som tillåts realisera sig själva och är ultimata ansvariga för samhällets skötsel. Det utopiska samhället bör ge människor stor frihet till självförverkligande genom att ge människor positiv frihet, alltså rättvist fördela möjligheter till fritt handlande. Upprepas bör dock att den socialdemokratiska rörelsen varit skeptisk mot utopier till förmån för den politiska rörelsen i samtiden (Jackson, 2013).

5. Resultat

Följande avsnitt utgörs av uppsatsens analys uppdelat i tre underkapitel baserade på teman som identifierats i materialet. Idealtypen används som en jämförelsepunkt för att upptäcka förändring och konsekvens genom relativa skillnader i graden av överensstämmelse mellan idealtypen och de ideologiska uttrycken i partiprogrammen. Först diskuteras synen på *den egna ideologin* som varit tämligen konsekvent över tid och överensstämmer väl med idealtypen. De två följande underkapitlen som behandlar *frihetens förutsättningar* och *kapitalismen och samhället* och visar på exempel av partiideologisk förändring.

Den egna ideologin

Socialdemokraternas ideologi ges stort utrymme i materialet, dels genom att ståndpunkter i specifika frågor hänvisar till den socialdemokratiska idétraditionen, dels genom att den egna ideologin diskuteras uttryckligen tidigt i varje partiprogram. Ideologin kallas för

socialdemokrati och *demokratisk socialism* om vart annat. Mellan dessa båda begrepp görs ingen märkbar skillnad i fråga om innebörd, och de har därför tolkats som utbytbara. 1960, 1975 och 1990 års partiprogram inleds alla med följande redogörelse för socialdemokratiens grunder:

Socialdemokratin vill låta demokratiens ideal sätta sin prägel på hela samhällsordningen och människornas inbördes förhållande för att därigenom ge varje individ möjlighet till ett rikt och meningsfullt liv.

2001 och 2013 års partiprogram inleds båda med en ny beskrivning av ideologin:

Socialdemokratin vill forma ett samhälle grundat på demokratiens ideal och alla människors lika värde. Fria och jämlika människor i ett solidariskt samhälle är den demokratiska socialismens mål.

Dessa inledande svepande beskrivningar av den socialdemokratiska ideologin stämmer båda väl överens med uppsatsens idealtyp. Just *synen* på den egna ideologins essens är genomgående lik i materialet. Mycket av den resterande resultatpresentationen kommer behandla olika områden där Socialdemokraterna på olika sätt förändrats i sitt förhållande till den socialdemokratiska ideologin. En spänning råder alltså mellan synen på den egna ideologin och den ideologi som faktiskt kommer till uttryck i texten.

Synen på demokratin stämmer väl överens med idealtypen och är konsekvent över tid, både vad gäller den roll demokratin spelar i strategin och i idealsamhället. Ett uttryck för detta är synen på statsskicket. Socialdemokraterna vill avskaffa den svenska monarkin och införa en republik med demokratiskt vald statschef. Detta uttrycks i punktform i de politiska programmen som "Republik" i 1960, 1975 och 1990 års partiprogram. Enligt 2001 års partiprogram "vill socialdemokratin verka för att monarkins arvsprincip avskaffas och ersätts med en republik, där statschefen direkt eller indirekt väljs av folket" (P2001, s.14). Här problematiseras också monarkin i en större kontext av demokratisering av förvaltningen där alla samhällets positioner ska vara principiellt tillgängliga för alla svenska medborgare. 2013 års partiprogram vidhåller detta resonemang: "Socialdemokratin vill upprätthålla och utveckla den demokratiska samhällsförvaltningen. I linje med detta har vi uppfattningen att statschefen ska utses i demokratisk ordning och att monarkin ska avskaffas" (P2013, s.7). Att statsskicket och

samhällsförvaltningen görs mer demokratiskt ses som intrinsikalt gott vilket går väl i linje med idealtypens *socialistiska* idealsamhälle där demokrati och rättvisa framför andra principer ska genomsyra hela samhället. Den odemokratiska monarkin ska inte lämnas oberörd, den ska inte heller störtas. Det rör sig alltså om att skapa ett mer demokratiskt samhälle på politisk och demokratisk väg, att vidga demokratins kontroll över samhället, vilket stämmer väl överens med *politikens primat*.

Demokrati som princip för styrning i det *socialistiska* idealsamhället ställs också konsekvent i kontrast till icke-demokratiska styrningsformer. 1960 års partiprogram gör gällande att det är just demokratin som är det centrala i det ideala samhällets styrningsform: "Ingen socialism är möjlig utan demokrati. [...] Socialdemokratien har inget att göra med dessa [socialistiska] diktaturregimer, hur ofta de än missbrukar begreppet socialism." (P1960, s.5). 1975 års partiprogram ställer sig än mer kritisk till icke demokratiska socialistiska regimer och jämför dem med de kapitalistiska: "Privatkapitalism - med ekonomiskt fåtalsvälde - eller en statligt dirigerad hushållning - med byråkratiskt fåtalsvälde - utgör de förhärskande systemen i de utvecklade industriländerna." (P1975, s.3). Även i 1990 års partiprogram ställs icke-demokratiska socialistiska regimer jämte de kapitalistiska: "I den kommunistiska produktionsordningen lika väl som den privatkapitalistiska blir människorna underordnade maktgrupper, som de inte själva kan påverka, och exploateras för mål, som de själva inte formulerat." (P1990, s.10). I 2001 och 2013 års partiprogram utblir denna tydliga likställning mellan kapitalistiskt och socialistiskt fåtalsvälde. Programmen hävdar i likhet med idealtypen och övriga program att kapitalismen är i grunden icke-demokratisk. 2001 års partiprogram menar att: "Fundamentalistiska åskådningar är oförenliga med demokrati, eftersom det avgörande inte är väljarnas godkännande utan att följa den utstakade linjen. [...] Utvecklingen inom de kommunistiska planekonomierna kan därför inte skyllas enbart på fel ledare eller fel organisation; den följer just ut den fundamentalistiska kommunismen." (P2001, s.9). 2013 års partiprogram saknar ett tydligt fördömande av kommunismen. Som diskuterats tidigare är avståndstagandet från den ortodoxa marxismen och den mer extrema socialismen centralt för socialdemokratiens utveckling och fördömandet av kommunistiska regimer överensstämmer därmed väl med idealtypen. Jag tolkar utvecklingen från 1990-talet som att det finns ett avtagande behov av att distansera sig från icke-demokratiska socialistiska regimer, snarare än att Socialdemokraterna skulle ha fått en mer positiv syn på den typen av regimer. Jag gör denna tolkning för att inget annat i programmen tyder på en sådan utveckling.

Frihetens förutsättningar

Frihetsbegreppet är centralt i den socialdemokratiska ideologin och diskuteras även frekvent i partiprogrammen där det även tillskrivs ett stort värde. Över tid sker dock en förskjutning av betydelsen från den klassiska socialdemokratiska positiva innebörden av frihet nära kopplad till jämlikhet och rättvisa till en mer liberal negativ förståelse där individens självbestämmande och valfrihet betonas. En förändring av frihetsbegreppet tolkas här som indikativt av en förändring av synen på människan. I 1960 och 1975 års partiprogram kopplas frihet tydligt till jämlikhet och trygghet från ekonomiskt förtryck. Programmen menar också att frihet i formen av medborgerliga friheter har vunnits genom en lång kamp mot privilegier (P1960, ss.3-4; 1975, ss.1-2). Detta knyter an till *politikens primat*, det vill säga fokuset på socialdemokratin som en aktiv kraft för förändring genom politik. Människan har av naturen givna fri- och rättigheter men dess förverkligande har inte skett per automatik utan genom aktivt politiskt arbete. Inställningen till friheten i dessa program exemplifieras väl av följande stycke ur 1960 års partiprogram (P1960, s.3):

För att ge flertalet ökad frihet kan det i många fall vara nödvändigt att minska ett mindretals makt. Denna ökade frihet förutsätter också ökad jämlikhet, om inte friheten skall komma att förbehållas ett fåtal. Mellan frihet och jämlikhet råder ingen motsats, tvärtom betingar de varandra.

Frihet liknas vid jämlikhet i den utsträckning att orden närmast får samma betydelse genom att båda begreppen förutsätter ett rättvist samhälle snarare än ett byggt på privilegier. 1990 års partiprogram gör uttryck för en liknande syn på friheten och menar att “[j]ämlikheten är frihetens förutsättningar” (P1990, s.1). Detta går väl i linje med den definition av positiv frihet som diskuterats tidigare. 2001 års partiprogram menar också att “[d]enna människors frihet förutsätter *jämlikhet*” (P2001, s.1, kursiv i original). Även 2013 års partiprogram beskriver inledningsvis frihet som nära kopplat till jämlikhet: “Socialdemokratin är en frihetsrörelse som utgår ifrån att friheten enbart är möjlig genom jämlikhet.” (P2013, s.7). Friheten diskuteras alltså explicit i termer som stämmer väl överens med idealtypens positiva definition av frihetsbegreppet. Implicit förändras dock den reella synen på frihet över tid till förmån för en definition som närmar sig den negativa frihet som återfinns i liberalismen. Trenden syns tydligast i 2001 och 2013 års partiprogram och uttrycks som en tilltagande betoning av

individualism och valfrihet. 2001 års partiprogram uttrycker en större relevans för individens enskilda behov i följande passage (P2001, s.20):

Vi vill utveckla den offentliga sektorns verksamheter så att de svarar både mot klassiska krav på rättvisa och lika tillgång och mot nya krav på inflytande och valfrihet. [...] Människor är olika, med olika behov och förutsättningar. Därför krävs olika pedagogiska utformningar, olika vårdformer och olika omsorgsalternativ. Det måste finnas möjlighet att välja mellan olika former av vård, skola och omsorg, under förutsättning att det finns underlag för flera alternativ.

Även om denna passage inte uttryckligen behandlar frihet är just betoningen vid individens valfrihet talande för en delvis förändrad syn på frihetens innebörd från ett renodlat positivt till ett mer negativt frihetsbegrepp. 2013 års partiprogram uttrycker en snarlik inställning till valfrihet i välfärden (P2013, s.36). Den offentliga verksamheten anses här behöva bemöta nya krav från människor som inte identifierats tidigare. Detta kan tolkas som att partiet menar att människor empiriskt har förändrats eller att partiets syn på människan i grunden har förändrats. Förändringen i frihetsbegreppets innebörd tolkas som ett tecken på det Hinnfors (2015) diskuterar som den generella trenden mot individualism inom socialdemokratien där liberala värden kommit att påverka socialdemokratiska partiets ideologi. Det kan även kopplas till Boréus (1994) tes om en generell förflyttning av svensk politisk diskurs mot liberala värden. Synen på frihet har implikationer för synen på människor och deras roll i samhället (Berlin, 1969). En positiv förståelse av frihet är nära kopplad till synen på människan som i grunden *jämlig*. En förändring från att koppla frihet till jämlikhet till att allt mer koppla frihet till individualism har en individualiserande effekt på synen på människans natur i såväl verkligheten som i utopin. Synen förändras gradvis mot att frihet realiseras genom individen snarare än genom kollektivet.

Kapitalismen och samhället

Förhållandet mellan kapitalism och marknad å ena sidan, demokrati och samhälle å andra är central i den socialdemokratiska ideologin. Frågan om marknadens eller samhällets överordning utgör själva spänningen mellan hur samhället visualiseras i verkligheten och i utopin. Genom politik ska marknaden på lång sikt åter underställas samhälllig demokratisk kontroll. Socialdemokraternas syn på dynamiken mellan samhälle och marknad förändras dock över tid. Längre förespråkades uttryckligen en planekonomisk politik, som i 1960 års partiprogram: "Vare sig den ekonomiska verksamheten bygger på enskild äganderätt eller på

olika former av kollektiv äganderätt, måste den samordnas till en planmässig hushållning, om inte arbetskraft och materiella tillgångar skall gå till spillo i sysslolöshet eller i en inte tillräckligt effektiv produktion” (P1960, s.4). Även 1975 års partiprogram förespråkar en “planmässig hushållning under medborgarnas kontroll” (1975, s.5). Enligt 1990 års partiprogram är renodlad planhushållning inte längre ett gångbart system (P1990, s.11):

Frågan om samhällelig hushållning eller marknadshushållning är därför för socialdemokratin en fråga om vilken metod, som i varje särskilt fall är bäst ägnad att uppnå målen om rättvis fördelning av välfärden, effektiv användning av landets ekonomiska resurser och hushållning med miljö- och naturtillgångar.

Här förespråkas ett typ av blandsystem där effektivitet får bli ledordet för vilken typ av hushållningslogik som ska appliceras på vilka delar av samhället. 2001 års partiprogram fortsätter denna trend och menar att “[m]arknaden är således bara *en* del av det blandekonomiska system socialdemokratin förordar.” (P2001, s.16, kursiv i original). Här förespråkas alltså uttryckligen ett blandekonomiskt system vilket tolkas som en förändring i inställningen till förhållandet mellan marknad och samhälle. Även 2013 års partiprogram förespråkar “blandekonomi” (P2013, s.11). Det bör även poängteras att kapitalismens roll i marknadsekonomin genomgår en förändring. 2001 års partiprogram menar att “[k]apitalism och marknadsekonomi ska hållas isär” (2001, s.16). I 2013 års partiprogram uttrycks det istället som att “[d]en *renodlade* kapitalismen ska hållas isär från marknadsekonomin” (2013, s.10, min kursivering). Jag tolkar detta som ett tecken bland andra på att partiet över tid kommit att acceptera det *kapitalistiska klassamhälle* det ser i sin omvärld och i någon mån överge den *socialistiska* utopin, även om det bör nämnas att utopin tar en mindre plats i den socialdemokratiska ideologin än i andra socialistiska inriktningar. Den tilltagande acceptansen av det rådande samhället får viktiga implikationer för ideologin i hela synen på samhället, både vad gäller verklighetsbild, strategi och utopi. Om det *kapitalistiska klassamhället* ses i allt mindre negativ dager och den *socialistiska* utopin i någon mån överges påverkas även *politikens primat* eftersom medlen som ska uppnås genom denna strategi förändrats. Som ovan nämnt menar Hinnfors (2006) att Socialdemokraterna under inte var mer kritiska mot marknadssamhället under 1960- och 1970- än under 2000-talet i sin politik. Om detta stämmer finns det alltså en spänning mellan den förda politiken och den ideologi som kommer till uttryck i partiprogrammen.

Ett ytterligare tecken på att det *kapitalistiska klassamhället* allt mer accepteras och att den *socialistiska* utopin i någon mån överges är användningen av begreppet *omdaning*. Omdaning är den process som innebär omvandlingen av det verkliga samhället till den utopiska visionen av samhället. I den socialdemokratiska rörelsen i stort bygger omdaning på att först stärka arbetare och andra underprivilegierade människor till den starkaste möjliga ställning systemet tillåter, för att därefter nedmontera det kapitalistiska samhället. Begreppet används för att beteckna partiets vision för utveckling i 1960, 1975 och 1990 års partiprogram. Begreppet används inte i senare partiprogram, kanske till följd av en generell samhällslig språkutveckling, men något som betecknar en omvälvning av samhällsordningen har inte på ett övertygande sätt ersatt omdaningsbegreppet. Enligt denna tolkning är politikens roll inte längre att uppnå en nedmontering av det kapitalistiska samhället, att *omdana* samhället, istället kan det slutgiltiga målet sägas vara det som tidigare var en önskvärd förutsättning för förändring; att stärka människor *inom* det kapitalistiska systemet. Detta kan tolkas som en ytterligare förskjutning gällande kritiken mot kapitalismen. Även om det politiska arbetet i praktiken kan fortskrida som innan innebär inte längre *politikens primat* att samhället ska “omdanas”, en vision som tidigare hägrat i framtiden. Denna process kan kopplas till tidigare förda resonemang om att socialdemokratiska partiets ideologi förändrats till fördel för liberala värden och marknadslogik under den studerade perioden (Hinnfors, 2015; Karreth et al., 2013; Jackson, 2013).

6. Slutsats och diskussion

Min tolkning av resultatet är att Socialdemokraternas partiideologi har förändrats under den studerade perioden. Främst gäller förändringen att den kapitalistiska ordningen allt mer kommit att accepteras, bilden av det utopiska samhället tunnats ut och att människosynen kommit att få en mer liberalistisk och individualistisk prägel. Detta kan ses som en uttunning av ideologin och en rörelse “mot mitten” eller ”åt höger”, någon typ av politisk pragmatism eller kongruens. Det kan också uttryckas som att den partiideologiska utvecklingen under perioden 1960-2013 präglades av en tilltagande acceptans av liberal ideologi och marknadslogik. Dessa förändringar går väl i linje med den trend som i tidigare forskning identifierats för den socialdemokratiska rörelsen i stort (Hinnfors, 2015; Karreth et al., 2013; Jackson, 2013). Resultatet stämmer även relativt väl överens med de kvantitativa undersökningar som diskuterats i uppsatsen (Oscarsson & Svensson, 2020; Karlsson, 2021). Dessa förändringar är påtagliga men inte nödvändigtvis fullkomligt omvälvande, skiftet är inte så dramatiskt att partiet kan kallas något annat än i stora drag socialdemokratiskt. Paradoxalt nog kan också eftergifter gällande socialdemokratiska

ideal ses som konsekvent med ideologins centrala strategi, att förhålla sig till politiska realiteter och försöka vinna politisk makt för att kunna göra relativa vinningar för att förbättra människors livssituation inom det rådande systemet, det rör sig alltså om en sorts *politikens primat* även på en metanivå, alltså i förhållandet till den egna ideologin.

Det finns ett problem med texttolkning av politiska dokument, nämligen tolkningar av avsedd mening. I resultatdelen diskuteras till exempel att Socialdemokraterna i 2001 och 2013 års partiprogram inte tog lika tydligt avstånd från icke-demokratiska socialistiska regimer. Det är möjligt, även om det inte är min tolkning, att Socialdemokraterna blivit mer positivt inställda till denna typ av regimer, alltså vidhållit sin kritik mot vad de själva kallar “kapitalistiskt fåtalsvälde” och ljummat i sin kritik mot socialistiska stater. Den tolkningen som istället gjorts är att behovet av distansering avtagit. Detta skulle kunna vara en följd av icke-demokratiska socialistiska regimernas kraftigt försvagade makt i världen efter Kalla krigets slut. Denna tolkning bygger som alla andra tolkningar i uppsatsen på slutsatser baserade på det teoretiska och metodologiska ramverk som konstruerats. Tolkningarna är intersubjektiva i den mening att de är rimliga i förhållande till ramverket, som i sin tur är tydligt redovisat och väl belagt i tidigare litteratur.

För- och nackdelarna med valet av partiprogram som material för denna uppsats har diskuterats i uppsatsen, men valet öppnar också en för diskussion om materialval i fortsatt forskning. Partiprogrammen utgör en form av ideologisk ram för vad som är politiskt acceptabelt inom partiet. Programmen utgör även i någon mån den ideologiska ramen för framtida partiprogram. Även om partiet skulle genomgått en stor intern ideologisk förändring är det möjligt att ett nytt partiprogram bara skulle representera denna förändring delvis, då tidigare partiprogram i någon mån sätter gränser för de nya. Ett intressant tankeexperiment är att föreställa sig hur ett partiprogram för Socialdemokraterna skulle se ut idag om alla de gamla plötsligt glömts bort, det vill säga vad partiets “sanna” ideologi är, oberoende av den partipolitiska historien. För att komma närmare denna “sanna” bild av partiets ideologi skulle kanske en annan typ av material kunna vara användbart, så som analys av intervjuer eller debatter, som kan tänkas vara mindre planerade, här kan en “sann” ideologi möjligtvis nå igenom starkare än i ett så pass genomarbetat material som ett partiprogram.

Ett tydligt tecken på att Socialdemokraternas partiideologi trots förändring varit framförallt socialdemokratisk är den höga överensstämmelsen mellan partiideologin och idealtypen gällande demokratins betydelse för det ideala samhällets ordning och för möjligheten att uppnå ett bättre samhälle. Demokrati spelar en dubbel roll där ett mer demokratiskt samhälle skapar mer demokratisk styrning och mer demokratisk styrning i sin tur skapar ett mer demokratiskt samhälle, en slags demokratisk symbios. En liknande syn finns i den tidiga synen på frihet, att göra människor fria kommer möjliggöra för människor att bidra till andra människors frigörande. Detta harmoniserar också väl med synen på människans natur och dess roll i det utopiska samhället. Även här präglas synen på förhållandet av symbios, om människor befrias från det förtryckande samhället kommer de också konstruera ett samhälle som tillåter mer frigörelse.

Ett tydligt exempel på att partiideologisk förändring dock har skett är att det rådande systemet allt mer kommer att accepteras, bland annat genom att det diskuteras i mindre negativa termer. Detta rör alltså framförallt förhållandet mellan det *kapitalistiska klassamhället* och den *socialistiska* utopin. Det finns en tydlig rörelse bort från utopiskt tänkande och omvälvning av det rådande samhället mot en passivitet i förhållande till det kapitalistiska samhället. Detta kan tolkas på tre sätt, för det första kan det tolkas som en avtagande överensstämmelse med idealtypen rörande synen på det utopiska samhället, där det kapitalistiska samhället diskuteras i mindre negativa termer. Denna tolkning görs på basis av att programmen över tid nedtonar behovet av omdaning, eller av radikal förändring av samhället. För det andra kan det tolkas som konsekvent med den socialdemokratiska rörelsen i stort, som visat stark skepsis mot utopiska visioner. Enligt idealtypen skulle förändringen alltså kunna ses som en rörelse mot mindre socialdemokratisk ideologi. Jämfört med den socialdemokratiska rörelsen i stort skulle istället Socialdemokraterna sägas ha blivit ett mer typiskt socialdemokratiskt parti. För det tredje kan det tolkas som ett tecken på att utopins roll i politisk diskurs minskat generellt. Om utopiskt tänkande generellt kommit att förstås som alltför idealistiskt och verklighetsfrånvänt kan Socialdemokraternas avtagande fokus på ämnet ses som ett tecken på ideologins tendens att anpassa sig till rådande politiska realiteter.

Ett ytterligare exempel är den förändrade synen på frihet som skiftat från en i stora drag positiv till en mer negativ förståelse. Som diskuterats tidigare menar Berlin (1969) att synen på frihet har en viktig roll i synen på människan och dess roll i samhället. För Socialdemokraternas

partiideologi betyder detta att frihet är central i såväl verklighetsbilden som den utopiska synen på människan, det vill säga, i innebörden av människan som naturligt *jämlik*. En negativ frihetssyn innebär här en mer individualistiskt betonad idealbild av människan. En förändring mot en mer individualistisk människosyn går väl i linje med resonemanget som förts tidigare om en rörelse åt höger inom socialdemokratien (Hinnfors, 2015; Karreth et al., 2013, Jackson, 2013) och om en högervåg i den svenska politiska diskursen i stort (Boréus, 1994). En förändring i verklighetssynen och den utopiska bilden av människan innebär också en förändring av strategin för människan. I idealtypen är *kommunitarism* begreppet som fått beteckna processen mellan människan i verkligheten och människan i utopin. Centralt för *kommunitarismen* är att det är just samarbete som kommer frigöra människor. Rörelsen mot en mer individualistisk människosyn skulle kunna tolkas som en förändring även angående strategin, det vill säga att den strategi partiet ser för mänsklig frigörelse är mer individualistiskt betonad.

Denna uppsats har genom idealtypsanalys av Socialdemokraternas partiprogram svarat på frågan: ”Hur har Socialdemokraternas ideologi utvecklats under perioden 1960 till 2013?”. Svaret kan sammanfattas som att Socialdemokraternas ideologi utvecklats och förändrats, men att ideologin i stora drag kan karaktäriseras som socialdemokratisk. Demokratins roll som medel och mål för ideologin har konsekvent överensstämmt väl den socialdemokratiska ideologin. På två viktiga punkter förändrades partiideologin under den studerade perioden, detta skedde i en riktning som identifierats som trolig enligt den tidigare forskningen. För det första skedde en förändring från en positiv till en mer negativ förståelse av frihet, vilket kan tolkas som en rörelse mot individualism och liberalism. För det andra kom den rådande kapitalistiska ordningen allt mer att accepteras under den studerade perioden, och i någon mån övergavs också därmed socialdemokratins ursprungliga utopiska vision. Paradoxalt nog kan dessa förändringar bort från traditionellt socialdemokratiska värden i sig förstås som förenligt med socialdemokratiska politiska principer, där målet alltid varit att göra de största möjliga relativa förändringarna inom det rådande systemet, även om detta sker på bekostnad av ideologiska värden. *Politikens primat* verkar alltså även på en nivå ovanför ideologin och snarare än sakpolitisk absolutism kan partiets doktrin återkopplas till Bernstein; Rörelsen är allt.

7. Referenser

Bakker, R., De Vries, C., Edwards, E., Hooghe, L., Jolly, S., Marks, G., Polk, J., Rovny, J., Steenbergen, M. & Vachudova, M. A. (2015). Measuring party positions in Europe: The Chapel Hill expert survey trend file, 1999–2010. *Party Politics*, 21(1), 143-152.

Bergström, G. & Svärd, P. A. (2018). Idé- och ideologianalys. I K. Boréus och G. Bergström (red.) *Textens mening och makt: Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (4 uppl.). Studentlitteratur, 179-218.

Berlin, I. (1969). *Four essays on liberty*. Oxford university press.

Berman, S. (2006). *The primacy of politics Social Democracy and the Making of Europe's Twentieth Century*. Cambridge University Press.

Berman, S. (2009). The primacy of economics versus the primacy of politics: Understanding the ideological dynamics of the twentieth century. *Perspectives on Politics*, 7(3), 561-578.

Boréus, K. (1994). *Högervåg: Nyliberalism och kampen om språket i svensk debatt 1969-1989*. [Doktorsavhandling, Stockholms universitet].

Demker, M. (1993). *I nationens intresse? gaullismens partiideologi 1947-1990*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].

Demker, M. (1997). Changing party ideology: Gaullist parties facing voters, leaders and competitors. *Party Politics*, 3(3), 407-426.

Eagleton, T. (2007). *Ideology An Introduction*. (2 uppl.). Verso.

Eagleton, T. (2018). *Why Marx was right* (2 uppl.). Yale University Press.

Esaiasson, P., Gilljam, M., Oscarsson, H., Towns, A. & Wägnerud, L. (2017). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. (5 uppl.). Norstedts förlag.

Hermansson, J. (1984). *Kommunism på svenska?: SPK/VPK:s idéutveckling efter Komintern*. [Doktorsavhandling, Uppsala universitet].

Hinnfors, J. (2006). *Reinterpreting social democracy*. Manchester University Press.

Hinnfors, J. (2015). Socialdemokraterna: Från klar vaghet till vag klarhet. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 117(2), 137-152

Jackson, B. (2013). Social democracy. I M. Freedon, M. Stears, L. Tower Sargent (red.). *The Oxford handbook of political ideologies*, 348-363.

Karlsson, R. (2021). *Ideologisk identifikation i Sverige* (Rapport 2021:3) Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet.

Karreth, J., Polk, J. T., & Allen, C. S. (2013). Catchall or catch and release? The electoral consequences of social democratic parties' march to the middle in Western Europe. *Comparative Political Studies* 46(7), 791-822.

Larsson, R. (2014). *Politiska ideologier i vår tid* (8. uppl.). Studentlitteratur.

Oscarsson, H., & Svensson, R. (2020). *Partiernas vänster-högerpositioner 1979-2019* (Rapport 2020:6) Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet.

Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation* (2 uppl.). Beacon Press.

Socialdemokraterna. (11 november 2020). *Den Socialdemokratiska Ideologin*.
<https://www.socialdemokraterna.se/vart-parti/om-partiet/ideologi>

Socialdemokraterna. (u.å.). *Vår historia*. <https://www.socialdemokraterna.se/vart-parti/om-partiet/var-historia>

Statistikmyndigheten. (u.å.). *Historisk statistik över valåren 1910–2018. Procentuell fördelning av giltiga valsedlar efter parti och typ av val*.
<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/allmanna-val/allmanna-val-valresultat/pong/tabell-och-diagram/historisk-valstatistik/historisk-statistik-over-valaren-19102018.-procentuell-fordelning-av-giltiga-valsedlar-efter-parti-och-typ-av-val/>

Vedung, E. (2018). Fyra typer av statsvetenskaplig idéanalys. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 120(2), 197-236.

Vestin, E. (2019). *The decline of class voting in Sweden 1968-2014: reconsiderations, explanations and the role of the new middle class*. [Doktorsavhandling, Göteborgs universitet].

8. Bilagor

Bilaga 1. Material

Partiprogram (1960) *Program för Sveriges Socialdemokratiska Arbetarepartiet*

Partiprogram (1975) *Socialdemokraterna. Program*

Partiprogram (1990) *Socialdemokraternas partiprogram*

Partiprogram (2001) *Partiprogram för Socialdemokraterna*

Partiprogram (2013) *Ett program för förändring*